

EEN EERSTE VERKENNING NAAR RECHTVAARDIGHEID IN GEMEENTELIJK KLIMAATADAPTATIEBELEID

Klimaatverbond Nederland en Samen Klimaatbestendig
Oktober 2023

AANLEIDING

We nemen je in deze brochure mee langs de eerste inzichten die we middels een enquête hebben opgehaald bij gemeenten over het thema rechtvaardige klimaatadaptatie.

De aanleiding voor deze brochure is het groeiende bewustzijn van klimaat(on)rechtvaardigheid in Nederland, een aspect van klimaatverandering dat meer zichtbaar wordt door de toename van weersextremen. Niet iedereen beschikt over dezelfde mogelijkheden om zich aan te passen.

Mensen worden onevenredig getroffen door extreem weer vanwege de plek waar ze wonen of hun gezondheid. Dat in combinatie met geen of beperkt handelingsperspectief door aspecten als financiële mogelijkheden, sociale netwerken, fysieke of mentale gezondheid en eigendomssituaties.

De noodzaak om hier werk van te maken wordt bevestigd door de toenemende zichtbaarheid van bestaande verschillen, zoals tijdens de watersnood in Limburg in 2021 en het groeiende inzicht dat de armste wijken de warmste wijken zijn. Dit houdt in dat buurten die sociaaleconomisch kwetsbaarder zijn, doorgaans ook meer vatbaar zijn voor hitte, droogte en wateroverlast. Het zijn de plekken waar mensen vaker in een sociale huurwoning wonen, waar de straat versteend is en waar minder initiatieven en (financiële) mogelijkheden zijn om deze problemen aan te pakken.

Het belang om rechtvaardigheid op te nemen in klimaatbeleid en maatregelen groeit. Zo werd op 27 maart 2023 een motie aangenomen in de Tweede Kamer, waarin wordt gesteld dat we moeten voorkomen dat mensen met lage- en middeninkomens achterblijven in de minst toekomstbestendige woningen. Hiernaast kwam de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in 2023 met het advies om klimaatrechtvaardigheid een integraal onderdeel te maken van klimaatbeleid. Kortom, tijd om werk te maken van klimaatrechtvaardigheid in adaptatiebeleid.

“Rechtvaardigheid moet, net als doelmatigheid en rechtmatigheid, een belangrijke pijler zijn van het Nederlandse klimaatbeleid.” – WRR, 2023

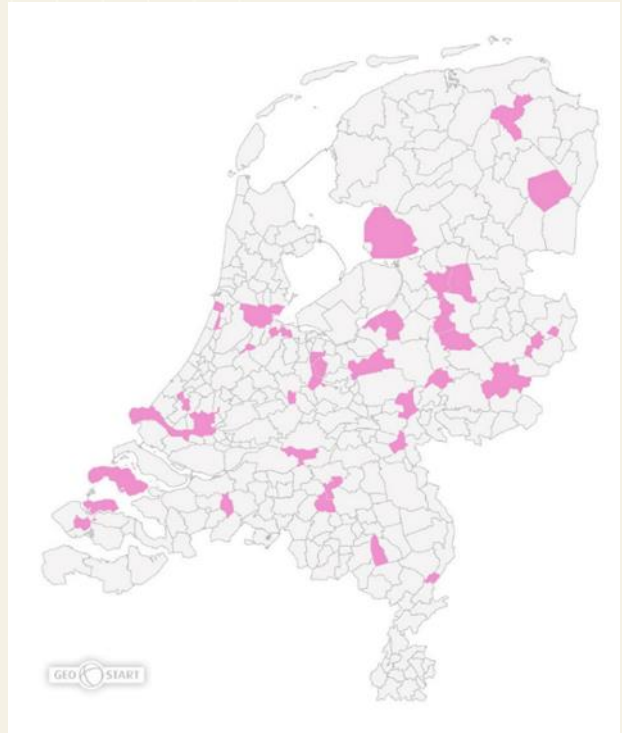
SAMENVATTING

We hebben gekozen om klimaatrechtvaardigheid te definiëren als het streven naar gelijkheid bij het aanpakken van de gevolgen van klimaatverandering en extreem weer. Rechtvaardige klimaatadaptatie betekent dat iedereen, ongeacht handelingsperspectief, beperkingen of privileges, in staat moet zijn zich- of haarzelf te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering en extreem weer. Dit zijn de hoofdpunten die naar voren kwamen uit de enquête:

1. Er wordt bij klimaatrechtvaardigheid vaak een directe relatie gelegd met energiearmoede en de energietransitie. Deze zijn net zo belangrijk als rechtvaardigheid bij klimaatadaptatie, maar vereisen verschillend beleid en oplossingen.
2. In sommige gemeenten ontbreekt kennis over de impact van klimaatverandering op kwetsbare groepen, en er is behoefte aan meer inzicht in handelingsperspectief en privileges van inwoners.
3. Taal en communicatie is belangrijk. Met name het gebruik van toegankelijk taal en woordkeuze zijn belangrijk. Toegankelijke taal zorgt ervoor dat iedereen kan participeren en woorden moeten zorgvuldig worden overwogen om (verdere) stigmatisering te voorkomen. Daarbij beseffende dat in sommige gevallen beeld, audio of een andere taal dan het Nederlands het beste de boodschap overbrengen voor bepaalde groepen.
4. Tot slot hebben gemeenten behoefte aan bewustwording, capaciteit, financiële middelen, samenwerking en praktische goede voorbeelden om aan de slag te gaan met rechtvaardig klimaatbeleid.

WAT HEBBEN WE GEDAAN?

In hoeverre is klimaatrechtvaardigheid een onderwerp binnen het adaptatiebeleid in Nederlandse gemeenten? Dat is de centrale vraag die ons ertoe bewoog om een korte enquête rond te sturen onder medewerkers van gemeenten in Nederland. De enquête is via verschillende kanalen van Klimaatverbond Nederland verstuurd, bijvoorbeeld een directe mailing naar gemeentelijk ambtenaren, een lijst van ongeveer 1200 klimaatprofessionals. Ook is de enquête verspreid via de nieuwsbrief van Klimaatverbond Nederland, die naar 4000 contacten gaat. Hieruit hebben we ongeveer 50 reacties ontvangen van diverse organisaties. Hieronder zaten 35 gemeenten die meededen, zo'n 10% van alle gemeenten in Nederland.

In de enquête hebben we gevraagd of gemeenten aandacht besteden aan- en kennis hebben van de impact van klimaatverandering op kwetsbare en gemarginaliseerde groepen. Evenals of er aandacht is voor het handelingsperspectief en de aanwezigheid of afwezigheid van privileges bij inwoners met betrekking tot klimaatverandering en klimaatadaptatie. Tot slot hebben we gevraagd wat gemeenten nodig hebben om klimaatrechtvaardigheid beter mee te nemen in beleid, communicatie, activiteiten en maatregelen. Ongeveer twee derde van de gemeenten geeft aan aandacht te besteden aan rechtvaardige klimaatadaptatie. De inzichten die we beschrijven in deze brochure komen voort uit de toelichtingen die hierbij gegeven werden. Lees hieronder verder voor meer resultaten uit de enquête.

WAT IS RECHTVAARDIGHEID IN KLIMAATADAPTATIE?

Klimaatrechtvaardigheid kan op verschillende manieren [omschreven](#) worden. Ook kan gekozen worden om rechtvaardigheid te beschrijven langs de [verschillende onderdelen](#) ervan, zoals verdelende en procedurele rechtvaardigheid. De definitie die wij op dit moment hanteren is geen statisch begrip, maar kan door inzichten en ontwikkelingen in de tijd veranderen.

Voor nu hebben wij de vrijheid genomen om rechtvaardige klimaatadaptatie te omschrijven als het streven naar gelijkheid bij het weerbaar worden tegen klimaatverandering en extreem weer. Rechtvaardig adaptatiebeleid erkent dat de impact van klimaatverandering varieert op basis van wie je bent, waar je bent, wat je doet en wat je kunt. Het handelingsperspectief dat je hebt wordt bepaald door fysieke, mentale, economische en sociale omstandigheden, net als je woonsituatie en jouw (on)afhankelijkheid van anderen. Rechtvaardige klimaatadaptatie betekent dat iedereen, ongeacht beperkingen of privileges, in staat moet zijn zich- of haarzelf te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering en extreem weer.

Niet te verwarren met de rechtvaardige transitie van ons energiesysteem. Beiden zijn onderdeel van rechtvaardig klimaatbeleid en moeten, waar het kan, samen opgepakt worden. Echter, de energietransitie is gericht op het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen, terwijl adaptatiebeleid zich richt op het beschermen van mensen tegen de gevolgen van klimaatverandering, waardoor ze soms vragen om ander beleid en maatregelen.

DE REFLEX NAAR DE ENERGIETRANSITIE EN ENERGIearMOEDE

Het valt op dat een deel van de respondenten vooral de link leggen tussen klimaatrechtvaardigheid en de energietransitie, met name in relatie tot energiearmoede en energieongelijkheid. Dit is begrijpelijk, aangezien het een actueel voorbeeld is van klimaatongelijkheid in Nederland. Het is belangrijk om te benadrukken dat klimaatadaptatie, het aanpassen aan het veranderende klimaat en weersextremen, deels vraagt om ander beleid en oplossingen dan voor een rechtvaardige energietransitie.

Beide verdienen onze aandacht, omdat ze samen bijdragen aan het streven naar een rechtvaardige (klimaat)toekomst. Door bundeling van de rechtvaardigheidsaanpak bij zowel energietransitie als adaptatie en samen op te trekken is het mogelijk de aandacht voor ongelijkheid te versterken en maatregelen te versnellen om onrechtvaardigheid te voorkomen.

ONTBREKENDE KENNIS

Er is een gebrek aan kennis over klimaatrechtvaardigheid. In sommige gemeenten ontbreekt het aan kennis over de impact van klimaatverandering op mensen met minder handelingsperspectief. In gevallen waar 'kwetsbare' wijken worden geïdentificeerd, ontbreekt het soms aan inzicht in de impact van klimaatverandering op deze wijken en hun bewoners.

“Er is veel kennis over klimaatadaptatie, maar ik weet niet of er ook kennis is over de impact op specifieke kwetsbare en/of gemarginaliseerde groepen.”

Hiernaast geven enkele respondenten aan dat het op gemeentelijk niveau ontbreekt aan inzicht in handelingsperspectief, capaciteit en 'privileges' van inwoners.

“Mensen hebben andere zaken aan hun hoofd en staan mentaal niet open voor het onderwerp, of zijn van mening dat ze zelf geen verschil kunnen maken. In het algemeen zal gelden dat bij schaarste aan middelen het bepaald niet boven aan de prioriteitenlijst staat. Het handelingsperspectief van bewoners van een huurwoning is een aandachtspunt.”

Tot slot wordt er regelmatig verwezen naar 'bekende' kwetsbare inwoners, zoals degenen die fysiek kwetsbaar zijn voor hitte. Ondanks dat deze groepen aandacht behoeven, is er niet altijd sprake van klimaatongelijkheid. Vele ouderen hebben genoeg middelen om zich tegen de hitte te beschermen, zoals de aanschaf van een airco. Daarnaast is het de uitdaging om ook na te gaan of er sprake is van klimaatongelijkheid bij 'onbekende' kwetsbare inwoners, zoals dak- en thuislozen, mensen met mentale beperkingen of diegene die de Nederlandse taal niet beheersen.

HET GEBRUIK VAN TAAL

Taal speelt een belangrijke rol. Uit de antwoorden blijkt dat het zoeken is naar een balans waar woorden de lading dekken, maar wel voor iedereen te begrijpen zijn. In de enquête werd hiernaast ook gewezen op woordkeuzes die gemaakt worden, met name in verband met het gebruik van termen als "kwetsbare" en "gemarginaliseerde" groepen.

“Onbewust kan stigmatisering ontstaan door mensen kwetsbaar en/ of gemarginaliseerde groepen te benoemen.”

Tot slot is het belangrijk om de context waarin 'klimaatrechtvaardigheid' gebruikt wordt helder te omschrijven. Klimaatrechtvaardigheid wordt met enige regelmaat niet gekoppeld aan adaptatie, zo bleek uit de antwoorden.

WAT HEBBEN GEMEENTEN NODIG OM HIER ACTIEF MEE BEZIG TE GAAN?

Om actief aan de slag te gaan met klimaatrechtvaardigheid, geven respondenten aan een aantal zaken nodig te hebben. In hoofdlijnen wordt het belang van bewustwording, capaciteit en (financiële) middelen, samenwerking en de vraag naar goede voorbeelden genoemd om klimaatrechtvaardigheid mee te nemen in gemeentelijk beleid.

- **Het creëren van bewustzijn en urgentie** is belangrijk. Inzicht in de samenhang tussen problemen wordt bijvoorbeeld genoemd.
- **Het beschikken over de capaciteit en (financiële) middelen** is noodzakelijk om klimaatrechtvaardigheid effectief in beleid en maatregelen mee te nemen. Dit vereist agendering, investeringen en betrokkenheid. Steun vanuit de Rijksoverheid helpt hierbij.
- **Actieve samenwerking tussen verschillende domeinen** binnen de gemeente is van groot belang. Met name het fysiek en sociaal domein worden hier genoemd.
- **Concrete voorbeelden en praktische handvatten** zijn hard nodig. Gemeenten hebben behoefte aan inspirerende voorbeelden en praktische instrumenten om klimaatrechtvaardigheid mee te nemen in hun werk.

VERVOLG

Hoe gaan we nu verder? Het uiteindelijke doel is om rechtvaardigheid te verankeren in het Nederlandse klimaatbeleid en bijbehorende maatregelen. We moeten op zoek naar concrete manieren waarop overheden rechtvaardigheid in de praktijk kunnen implementeren. Op dit moment zijn we nog niet zover. Er is meer kennis nodig en het zal samenwerking vereisen tussen diverse experts en belanghebbenden.

De komende tijd zetten we ons daarom in voor het vinden van koplopers en partners, kennisdeling en het vergroten van onze kennis. Heb je concrete ideeën hierover of wil je bijdragen aan de ontwikkeling, stuur ons dan een bericht. Dit kan naar één van de volgende adressen:

- madeleen@samenklimaatbestendig.nl
- andre@samenklimaatbestendig.nl
- ethan.voerman@klimaatverbond.nl

EEN GREEP UIT BEHOEFTE VAN GEMEENTEN

"Concrete voorbeelden van hoe gemeentes dit praktisch integreren in beleid, keuzes die zij hierin maken en effecten hiervan, hoe zij nog integraler samenwerken met andere domeinen. En heel praktisch: tijd!"

"Meer info over bijv. hoe principes die WRR heeft beschreven feitelijk worden toegepast en uitwerken. Organisatie van bijeenkomsten waren beleidsmakers hierover met elkaar in gesprek gaan en gezamenlijk zoeken naar nieuwe wegen."

"Het urgentiegevoel ontbreekt. Een set met praktische tips voor het vergroten van dat urgentiegevoel, zowel bij bestuurders, ambtenaren als inwoners zou kunnen helpen."

"Veel meer helderheid over de samenhang van de problemen. En dat klimaatrechtvaardigheid veel problemen oplost, in de kern oplost. Nu doen we lapwerk, altijd reactief, nooit proactief. En constateren we alleen maar dat duurzaam leven voor de beter bedeeden is weggelegd, terwijl het juist uiteindelijk goedkoper is. Als de mensen die het kunnen betalen het nou ook eens doen, en we de anderen helpen om het te doen, worden de onderlinge verschillen kleiner."

"Nog meer gevoel van nut en noodzaak bij de mensen die hierover beslissen."

"Op landelijk niveau of vanuit externe organisaties die het belang blijven aangeven."

"Beter mee te nemen in beleid vraagt veel verschillende manieren, dus ook andere mensen aan tafel. Inzichtelijk maken de gevolgen (ook in kosten) als je het niet doet."

"Handreiking wat betreft ontbrekende kennis over bijvoorbeeld impact van hitte, hittestress, en "handelingsperspectief en (ontbreken van) privileges bij inwoners als het gaat om klimaatverandering en klimaatadaptatie".

"Concrete voorbeelden (prioritering/kosten-baten analyse?) van de acties die je als gemeente kunt nemen om hier mee aan de slag te gaan."

"De gemeente heeft een relatief goed inzicht in personen/gezinnen die het financieel zwaar hebben, maar niet zo'n goed inzicht in specifiek de impact van klimaatverandering op hen."

"Binnen de gemeentelijke organisatie is het met name kennis over de uitdaging, bewustzijn over de wisselwerking tussen klimaatbeleid en sociale effecten en meer ruimte voor integraal werken. Een belangrijk knelpunt in Amsterdam is dat veel van het rijks (subsidie)beleid uitgaat het principe 'de verduurzamer verdient' als uitgangspunt neemt. Hierdoor profiteren met name huizenbezitters, hoger opgeleiden of vermogenden."

"Handvatten om hier aandacht voor te hebben en invulling aan te geven in beleid en uitvoering."

"Wat betreft klimaatadaptatie: Meer informatie over in welke wijken overlast door klimaatverandering het meeste speelt, in combinatie met locaties van minder welgestelden die minder handelingsperspectief hebben."

"Op nationaal en Europees niveau duidelijker zijn over wat klimaatverandering teweeg brengt en hoe we daar (als overheid, en als inwoners) mee om willen gaan."

"Meer suggesties, inspiratie en voorbeelden van werkbare instrumenten en maatregelen (hoe concreter hoe beter!). Het liefst in samenhang met andere opgaven."